

Антоніна Козирська

РОЗВИТОК СТРУКТУРИ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ КАТОЛИЦЬКО- ПРАВОСЛАВНИХ ВІДНОСИН (1991–2011)

Аналізується процес відновлення і розбудови ієрархічно-територіальної структури Римо-католицької Церкви в Україні від початку 1991 р. Досліджується його вплив на православно-католицькі взаємини.

Ключові слова: Римо-католицька Церква в Україні, єпископи РКЦ, дієцезії РКЦ, католицько-православні відносини, Іван Павло II.

2011 рік — це рік важливих річниць в новітній історії України. Насамперед це 20-та річниця прокламації державної незалежності. В церковній історії України минулий рік також був ювілейним з огляду на знаменні події в минулому. Римо-католицька Церква (РКЦ) в Україні відзначала дві важливі річниці. Обидві пов'язані з особою святішого отця Івана Павла II — оголошеного нещодавно блаженним. Перша з річниць — це 10-та річниця папського візиту в Україну в червні 2001 р., що зміцнив Церкву і дав імпульс для її розвитку. Крім релігійних мав низку суспільно-політичних наслідків, як піднесення іміджу України на міжнародній арені, сприяння процесу українсько-польського примирення, консолідація українського народу. Друга ж річниця пов'язана з відновленням Іваном Павлом II 20 років тому ієрархічно-територіальної структури Римо-католицької Церкви в Україні, що започаткувало процес її повернення до нормалізації після комуністичного періоду. 16 січня Іван Павло II здійснив перші єпископські номінації, а у березні в Україні відбулись перші хіротонії номінатів. Реактивована територіально-організаційна структура складалася з Львівської митрополії, до якої початково увішли Львівська архідієцезія та Кам'янець-Подільська і Житомирська дієцезії. Ця структура поступово розбудовувалась і зміцнювалася згідно волі Апостольської Столиці і відповідно до потреб місцевої Церкви. Спершу склад Комісії римо-католицького єпископату був досить скромний, з часом дієцезії отримали єпископів-помічників. Для поліпшення рівня душпастирства 4 травня 2002 р. Іван Павло II реорганізував римо-католицьку структуру в Україні. Були утворені дві нові дієцезії: Харківсько-Запорізьку і Одесько-Симферопільську.

Сьогодні, за церковною статистикою, в Україні проживають близько 775 тисяч католиків. Структура РКЦ складається з однієї церковної провінції — Львівської митрополії, до якої належать Львівська архідієцезія і 6 дієцезій.

Львівська архідієцезія своїми межами охоплює Львівську, Тернопільську, Івано-Франківську і Чернівецьку області. 16 січня 1991 р. Іван Павло II при-

значив архієпископом митрополитом львівським Мар'яна Яворського, якого наступного року було обрано головою Конференції Римо-католицького Єпископату. Єпископами-помічниками стали Рафал Керницький (помер 1995) і Марк'ян Трофим'як. Після переведення останнього до Луцької дієцезії в 1998 р. його місце зайняв єпископ Станіслав Падевський. 4 травня 2002 р. папа Бенедикт XVI призначив єпископами-помічниками Мар'яна Бучека та Леона Малого. Митрополиту Мар'яну Яворському 28 січня 2001 р. був наданий титул кардинала. 21 жовтня 2008 р. Бенедикт XVI прийняв відставку митрополита Яворського, а його наступником призначив Мечислава Мокшицького, який раніше, 16 липня 2007 р., став архієпископом-коад'ютором Львівської архідієцезії. Станом на 2001 р. до архідієцезії належало 11 деканатів, 239 парафій, 126 священників. Через десять років, за церковними даними, до неї належало 146 582 католики, 266 парафій і 173 священники¹.

Кам'янець-Подільська дієцезія, відновлена 8 січня 1991 р., початково мала в своїх межах аж 9 областей (Хмельницька, Вінницька, Одеська, Кіровоградська, Миколаївська, Херсонська, Дніпропетровська, Запорізька, Донецька) і Автономну Республіку Крим. 16 січня Іван Павло II призначив єпископом-ординарієм Яна Ольшанського. В 1995 р. дієцезія отримала єпископа-помічника — о. Станіслава Падевського. Від 7 квітня 1998 р. ним став о. Леон Дубравський. В 2001 р. дієцезія налічувала 300 парафій, 145 священників. Після реформ 2002 р. її територію обмежено до Хмельницької і Вінницької областей, а єпископом-ординарієм був призначений Леон Дубравський. 21 жовтня 2006 р. Бенедикт XVI призначив єпископом-помічником Яна Немца. У 2009 р. дієцезія мала 214 парафій, 8 деканатів та 147 священників, а у 2011 р. — 218 парафій, 164 священники та 250 тис. католиків².

Києво-Житомирська дієцезія початково охоплювала своїми межами 8 областей: Житомирську, Київську, Полтавську, Харківську, Сумську, Луганську, Чернігівську і Черкаську. 4 березня 1991 р. у кафедральному храмі св. Софії в Житомирі відбулась єпископська хіротонія Яна Пурвінського. Дієцезія мала тоді лише 5 священників і 13 парафій. У 1998 р. дієцезію було перейменовано на Києво-Житомирську. В 1994 р. дієцезія отримала єпископа-помічника — о. Станіслава Ширококоядюка. В 2001 р. вона мала вже 7 деканатів, 148 парафій, 107 священників. Після реорганізації структури РКЦ в Україні північно-східні регіони увійшли до складу нової Харківсько-Запорізької дієцезії. Тепер межі дієцезії покриваються з Житомирською, Київською, Чернігівською і Черкаською областями. В 2005 р. другим єпископом-помічником був призначений о. Віталій Скоморовський. У 2009 р. дієцезія мала 11 деканатів, 154 парафії і 133 священники⁴. На початку 2011 р. вона мала 155 парафій, 146 священників і 220 тисяч вірян⁵. Після виходу

єпископа Я. Пурвінського на пенсію від 15 червня 2011 р. дієцезію очолює архієпископ *ad personam* Петро Мальчук.

14 серпня 1993 р. Іван Павло II утворив апостольську адміністрацію Закарпаття, що знаходилась у безпосередньому підпорядкуванні Апостольської Столиці. Спершу обов'язки адміністратора виконував апостольський нунцій в Україні Антоніо Франко. 9 грудня 1995 р. Іван Павло II призначив о. Антала Майнека єпископом-помічником, а невдовзі, 7 жовтня 1997 — апостольським адміністратором. 27 березня 2002 р. він став єпископом-ординарієм Мукачівської дієцезії, утвореної замість апостольської адміністрації. У 2001 р. єпархія мала 7 деканатів, 48 парафій, 28 священиків. У 2009 р. вона мала 3 архідеканати, 7 деканатів, 97 парафій, 35 священиків⁶. У 2011 р. ці показники не змінились, а число католиків сягнуло до 58 тисяч⁷.

Територія Луцької дієцезії від 1991 р. належала до Львівської архієпископії. 18 травня 1996 р. Іван Павло II відновив дієцезію, але ще два роки митрополит Яворський виконував функцію її апостольського адміністратора. У березні 1998 р. єпископом-ординарієм був призначений Маркіян Трофим'як. Ця невелика дієцезія (Волинська і Рівненська області) в 2001 р. мала 7 деканатів, 36 парафій, 21 священика, а в 2009 р. — 2 деканати, лише 36 парафій, 18 священиків⁸. У 2011 р. число духовенства незначно зросло — до 24, а чисельність католиків становила 26 340⁹.

4 травня 2002 була утворена Одесько-Сімферопольська дієцезія. Її територія — це Кіровоградська, Одеська, Миколаївська, Херсонська область та Автономна Республіка Крим. Першим єпископом-ординарієм був призначений Броніслав Бернацький, а єпископом-помічником — Петро Мальчук. В 2009 р. до дієцезії належало 4 деканати, 92 парафії, 45 священиків¹⁰. В 2011 р. число парафій незначно зросло до — 103, священиків до 48, католиків було 18 302¹¹.

Харківсько-Запорізька дієцезія заснована 4 травня 2002 р. на території Сумської, Полтавської, Харківської, Дніпропетровської, Запорізької, Луганської і Донецької областей. Першим єпископом-ординарієм став Станіслав Падевський, який у березні 2009 р. вийшов на пенсію. На його місце 19 березня Бенедикт XVI призначив Мар'яна Бучека, який від 16 липня 2007 р. працював тут на посаді єпископа-коад'ютора. Єпископ Бучек є секретарем Конференції Єпископату. У жовтні 2010 р. дієцезія отримала також єпископа-помічника Яна Собіло¹². У 2009 р. дієцезія нараховувала 7 деканатів, 51 парафію і 52 священики. Нині дієцезія має 56 священиків і 55 тисяч вірян¹³.

Як відомо, Україні властивий великий плюралізм — культурний, етнічний, політичний, релігійний. Її історичний розвиток пов'язаний насамперед з християнською традицією, зокрема східного обряду. Однак, в культурно-

релігійний ландшафт українських земель органічно вписались також західні традиції християнства та інших релігій — юдейства та ісламу, що впродовж багатьох віків співтворили культуру цього краю. В процесі зміцнення національної самосвідомості після одержання незалежності України важливу роль відіграють, зокрема, християнські конфесії. Тому варто обрану проблематику розбудови територіально-ієрархічної структури РКЦ розглянути перш за все в контексті католицько-православних відносин.

Погіршення католицько-православних взаємин в Україні на початку 90-х рр. минулого століття було пов'язане передовсім з перерозподілом культових споруд в процесі релігійного відродження, зокрема у західних регіонах. Саме ж створення Апостольською Столицею нових епархій РКЦ вписувалось в загальну течію позитивних релігійних трансформацій, що відбувались у Східній Європі після 1989 р. Сподівання на поглиблення процесу демократизації суспільно-політичного життя в Україні дало змогу Римові встановити звичайну територіально-адміністративну структуру у формі митрополії і дієцезій. Винятком була апостольська адміністрація Закарпаття, що вважається надзвичайною і тимчасовою структурою. Щодо єпископських номінацій, то певне невдоволення викликало лише призначення митрополитом львівським архієпископа Мар'яна Яворського. Однак воно зумовлювалося не конфесійним, а етнічним чинником — наслідками складної історії українсько-польських відносин у ХХ ст. Львівська облрада висловила свій протест проти призначення на митрополічу кафедру громадянина Польщі без погодження з українськими держорганами¹⁴.

Щодо загальної стратегії Ватикану відносно Руської Православної Церкви (РПЦ), то перше десятиліття незалежності України він уникав ситуацій, які могли б дати підставу до звинувачень у прозелітизмі. У виданій в 1995 р. інструкції Загальні принципи і практичні норми координації євангелізаторської діяльності та єкуменічні зобов'язання Католицької Церкви в Росії і країнах СНД рекомендував католицьким пастирям докласти зусиль для підтримки добрих стосунків у дусі співробітництва з православними єпископами. Однак 2001 р. у політиці Апостольської Столиці щодо Східної Європи відбулися зміни. Від “умиротворення” РПЦ за будь-яку ціну, не отримуючи взамін нічого, Рим сфокусував свої зусилля на зміцненні власної інституційної структури, не оглядаючись уже на Московський патріархат. Переломними подіями став візит Івана Павла II в Україну, а також встановлення наступного року дієцезій у Росії та Україні. Це призвело до ускладнення католицько-православних відносин у регіоні¹⁵.

Наслідки вище згаданих подій були більш відчутні у Російській Федерації. Реорганізація апостольських адміністрацій в постійні форми — дієцезії

(архидієцезія в Москві і дієцезії в Саратові, Іркутську і Новосибірську) 11 лютого 2002 р. зустрілась з гострою реакцією — церковною, державною та частково суспільною. Наступного дня своє невдоволення рішенням Риму, прийнятим без консультації з російською стороною, висловило російське Міністерство закордонних справ у спеціальному посланні до Ватикану. Державна Дума запропонувала не видавати в'їзних віз урядовцям Ватикану, а Союз православних громадян пікетував Апостольську Нунціатуру в Москві¹⁶. Московський патріархат розглядав факт встановлення постійних структур РКЦ як посягання на канонічну територію РПЦ. За його оцінками, розбудова територіально-організаційної структури перевищувала дійсні потреби місцевих католиків і сприймалась як доказ на експансійні плани РКЦ. Це мало бути обрахованим на зростання чисельності католицької пастви за рахунок "підкрадання" православних душ. Православними ж вважались не лише віряни, які мали тісні з'язки зі своїми парафіяльними спільнотами, не тільки хрещені у Православній Церкві, але і ті, хто за своїм походженням був історично пов'язаний з цією традицією. Говорив про це, наприклад, о. Всеволод Чаплін з Відділу зовнішньоцерковних контактів Московського патріархату: *"Русская Православная Церковь не против существования Католической Церкви на территории России, но пусть ее деятельность касается тех людей, которые исторически ведут свои корни из католических стран. Главная проблема между двумя Церквами — обращение в Католицизм людей, воспитанных в Православии (...) действия католиков в стране с тысячелетней православной традицией неэтичны (...) Это все равно, что воровски собирать пшеницу, которую не сеяли"*¹⁷.

Порівняно із ситуацією в Росії, утворення того самого року двох нових римо-католицьких дієцезій в Україні — Харківсько-Запорізької і Одесько-Симферопольської, де католики становлять нечисленну меншість — відбулося доволі спокійно. Щоправда, Синод РПЦ видав заяву, у якій використовував уже відому аргументацію. Вказував на те, що, розуміючи потреби українських католиків щодо запевнення пастирської опіки, РПЦ ніколи не висловлювалася проти розбудови дієцезіяльної мережі в місцях історичного проживання католиків. Заснування ж єпархіальних кафедр там, де їх не було, розглядалось як *"стратегічний намір Ватикану продовжувати експансію на Схід за будь-яку ціну і в будь-який спосіб"*¹⁸. Таким чином католикам ставився закид прозелітизму. Католицька сторона, в свою чергу, наводила також уже перевірені аргументи, як своє невід'ємне право до розбудови внутрішньо-церковної структури, як релігійна свобода і права людини чи існування православних єпархій у Західній Європі. Єпископ харківсько-запорізький Мар'ян Бучек, голова Комісії Екуменізму Конференції Римо-католицького Єпископату у

питанні стосунків з іншими конфесіями та місійної діяльності, стверджував, що з огляду на велику кількість мішаних родин і в добу поширення атеїзму належить спільно робити все можливе для євангелізації: *“Спільне завдання християнських Церков — повернути людину до Христа. Православні Церкви мають свої єпархії на території Західної Європи, а Католицька Церква працює в Україні, на Сході. Тут не може бути жодних непорозумінь щодо “канонічних територій”*¹⁹. Апостольський нунцій в Україні Микола Етерович багаторазово наголошував на тому, що Католицька Церква не прагне навертати на католицтво тих, чиє коріння пов’язане з православною традицією. Переважна більшість нових вірян РКЦ має католицьке коріння. На думку релігієзнавців, в Україні в умовах більшої відокремленості релігійної традиції, ніж в деяких інших країнах Центральної і Південної Європи, західний характер і динамізм Католицької Церкви приваблює частину українців. Зокрема, це стосується середовища міської інтелігенції, яка, шукаючи так само знань, як і віри, нерідко вибирає католицтво. Таким чином, Католицька Церква в Україні перестає бути виключно етнічним анклавом. Але чи *“за будь-яку ціну і в будь-який спосіб”* намагається здобути нові душі, що кваліфікується православною стороною як прозелітські дії? Згідно католицьких і міжнародних міжконфесійних дефеніцій прозелітизм полягає у примушенні людини змінити свою церковну належність, використовуючі різні “нечесні” методи (наприклад, фізичний, моральний, психологічний, політичний, медіальний тиск, акцентування слабких пунктів конкуренційної Церкви, пропозиції освіти, медичної та гуманітарної допомоги тощо). Віктор Єленський у 2002 р. стверджував, що подібних проявів католицької експансії в Україні не було зафіксовано. Окремі ж випадки невдоволення з боку православних були спричинені найчастіше некоректною поведінкою деяких священників, переважно іноземців, підкресленням значення польської традиції чи фінансуванням деяких католицьких проектів²⁰.

Чи темпи розвитку РКЦ і кількісні показники структури РКЦ дають підстави до занепокоєння православної сторони щодо майбутньої переваги католицизму в Україні у недалекому майбутньому? Впродовж першого десятиліття української незалежності інституційна мережа РКЦ значно розширилась. Стрімка динаміка зросту церковної структури спостерігалась і в інших релігійних спільнотах, зокрема на зламі 80–90-х рр. минулого століття. Якщо в 1989 р. РКЦ мала 114 громад, то на початку 2002 р. їх було уже 827, в яких працювало 450 духовних. За державними даними, у столиці кількість релігійних організацій РКЦ становила 20. Навіть разом з 8 одиницями Української Греко-католицької Церкви (УГКЦ) це давало католикам лише 28 одиниць. Ця кількість у 10 разів нижча від православних спільнот різного підпорядкування (281). Число православних організацій перевищувало, однак, протестантські

громади (360). Ще більший розрив у статистичних показниках спостерігався в областях, які увійшли до складу новоутворених 2002 р. дієцезій РКЦ. Число релігійних організацій РКЦ тут було дуже малим і складало від 1 (Луганська обл.) до 15 (Одеська обл.). Тоді як показники православних одиниць формувались в межах: 228 (Кіровоградська) — 544 (Одеська). Тобто якщо порівняти дані по Донецькій області, де найбільше православних церков і РКЦ, перевага перших виявилась у більш ніж 36 разів. Ще більший контраст можна було зауважити у Луганській області (1 — РКЦ і 321 — православних) або у Кіровоградській (2 — РКЦ і 229 — православних). Число ж протестантських релігійних організацій було приблизно у 2 рази менше, ніж православних (Одеська, Миколаївська, Херсонська, Сумська, Полтавська, Дніпропетровська, Крим), незначно вище у Кіровоградській, Харківській, Запорізькій, Луганській і лише у Донецькій області менше (501 — 621)²¹. Якщо підрахувати співвідношення між числом римо-католиків (875 тисяч за церковною статистикою) і числом релігійних громад (827), то на одну парафію припадало приблизно 1100 вірних, на один храм — 1200 осіб, а один священник обслуговував понад 2 тисячі вірних. Це означає, що кількість інституційних одиниць РКЦ не була надлишковою²². Це засвідчує, що якщо розглядати проблему експансії у контексті статистик, то більшу “загрозу” для східно-християнської ідентичності українського суспільства в Києві і південно-східних регіонах могли б створювати протестантські спільноти. Порівнюючи загальну динаміку розбудови релігійної мережі в Україні в останньому десятилітті з попереднім періодом, належить ствердити сповільнення кількісного розвитку релігійних організацій. У випадку РКЦ в останніх роках приріст становив приблизно 10 одиниць. Дієцезіальна структура РКЦ від 2002 р. не змінилась.

Розвиток структури РКЦ в Україні був зумовлений сприятливими обставинами, пов’язаними з суспільно-політичними змінами у Центральній і Східній Європі. Українське законодавство, що гарантує свободу совісті і рівноправність всіх конфесій, дозволяє зміцнення інституційної присутності католиків латинського обряду в Україні згідно своїх внутрішніх правил. Таким чином адміністративно-територіальна структура РКЦ набула усталеної форми, дієцезії забезпечені вищим духовенством. Досі залишається, однак, актуальною проблема забезпеченості парафій священниками та храмами. Поступ процесу розвитку РКЦ у поліконфесійній країні свідчить про рівень толерантності українського суспільства. В контексті католицько-православного діалогу видається, що багато більше емоцій викликає справа розбудови структур УГКЦ.

1 *Annuario Pontificio*. — 2011. — С. 424.

2 *Annuario Pontificio*. — 2009; 2011. — С. 346.

3 Києво-Житомирська дієцезія // *Католицький Вісник*. — 2009. — № 8. — С.

- 14–17.
- 4 Annuario Pontificio. — 2011. — С. 381.
- 5 <http://www.catholic-media.org/ua/Єпископи/2011-06-01-12-14-18.html> (25.11.2011).
- 6 Католицький Вісник. — 2009. — № 16. — С. 14-15.
- 7 Annuario Pontificio. — 2011. — С. 486.
- 8 Католицький Вісник. — 2009. — № 14. — С. 14–16.
- 9 Annuario Pontificio. — 2011. — С. 422.
- 10 Католицький Вісник. — 2009. — № 23. — С. 14-15.
- 11 Annuario Pontificio. — 2011. — С. 520.
- 12 Портал Харківсько-Запорізької дієцезії латинського обряду, <http://www.rkc.kh.ua> (16.05.2011).
- 13 Annuario Pontificio. — 2009; 2011. — С. 358.
- 14 В. Єленський. Релігія після комунізму. Релігійно-соціальні зміни в процесі трансформації центрально— і східноєвропейських суспільств: фокус на Україні. — Київ: НПІ ім. М. П. Драгоманова, 2002. — С. 221.
- 15 В. Єленський. Релігія після комунізму... — С. 223.
- 16 Релігійна Панорама. — 2002. — № 3. — С. 25–29.
- 17 В. Чаплин. Церковь в России: обстоятельства места и времени. — Москва: Арефа, 2008. — С. 284-285.
- 18 Цит. за: В. Єленський. Нові єпархії і старі суперечки //Людина і світ. — 2002. — № 2. — С. 2.
- 19 Владика Мар'ян Бучек: “Головне для мене — бути священиком, котрий розуміє потреби всього люду” // Католицький Вісник. — 2009. — № 20. — С. 14.
- 20 В. Єленський. Нові єпархії і старі суперечки // Людина і світ. — 2002. — № 9. — С. 5.
- 21 У наведених даних вказане загальне число зареєстрованих і незареєстрованих релігійних організацій. Дані Державного комітету до справ релігій станом на 1 січня 2002 р. Людина і світ. — 2002. — № 1. — С. 35–42.
- 22 В. Єленський. Релігія після комунізму... — С. 223.

SUMMARY

Antonina Kozyrska

DEVELOPMENT THE STRUCTURE OF ROMAN-CATHOLIC CHURCH IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF CATHOLIC-ORTHODOX RELATIONS

The article discusses the process of renewal and development of hierarchical-territorial structure of Roman-Catholic Church in Ukraine since 1991. The article describes it's influence on the Catholic-Orthodox mutual relations.

Keywords: Roman-Catholic Church in Ukraine, Catholic-Orthodox mutual relations.